

râtû'l-hisân (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1403/1983, s. 88-89; *Keşfü'z-zunûn*, I, 52; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, IV, 61-65; Sezgin, *GAS*, I, 21, 29, 30, 518-519; IV, 132; V, 16, 215, 421; Elbânî, *Mahtûât*, s. 373; M. Ullmann, *Die Natur und Geheimmwissenschaften im Islam*, Leiden 1972, s. 196; Hâşim Abdüvâsîn Meşhedânî, *Süfyânü's-Sevrî ve eşruhü fi't-tefsîr*, Bağdad 1981, s. 49, 88, 90, 98-104, 270; *A'yânü's-Şî'a*, VII, 264, 265; Fehmî Ced'an, *el-Mihne: Bahş fi cedeliyyeti'd-dîn ve's-siyâsi fi'l-İslâm*, Amman 1989, s. 51, 117-118, 278; M. Ravvâs Kal'acî, *Mevsû'atü fikhi Süfyânî's-Sevrî*, Beyrut 1990, s. 1, 7, 18, 23, 28, 47, 48, 59, 195-196, 750; J. van Ess, *Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra*, Berlin 1991, I, 221-228; Christopher Melchert, *The Formation of the Sunni Schools of Law, 9th-10th Centuries C. E.*, Leiden 1997, s. 240-241 (Index); Mehmet Ali Büyükkara, *İmamet Mücadelesi ve Hâşimoğulları*, İstanbul 1999, s. 32-33; M. Cook, *Commanding Right and Forbidding Wrong in Islamic Thought*, Cambridge 2000, s. 50-55, 65-67, 257; Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 2000, s. 250, 273; Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, s. 211; B. A. Rosenfeld – Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-10th c.)*, İstanbul 2003, s. 15; Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara 2005, s. 89, 206, 327; Halit Özkan, *Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri* (doktora tezi, 2006), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 206-213, 215-216; İshak Emin Aktepe, *Erken Dönem İslâm Hukukçularının Sünnet Anlayışı*, İstanbul 2008, s. 103; İsmail Cerrahoğlu, "Süfyân b. Said es-Sevrî ve Tefsiri", *AÜİFD*, XVIII (1970), s. 24, 25, 27; H. P. Raddatz, "Frühislamisches Erbrecht nach dem Kitâb al-Farâid des Süfyân at-Taurî", *WJ*, XII/1-2 (1971), s. 28-78; a.mlf., "Sufyan al-Thawri", *El²* (İng.), IX, 770-772; Steven C. Judd, "Competitive Hagiography in Biographies of al-Awza'i and Sufyan al-Thawri", *JAOS*, CXII/1 (2002), s. 25-37; M. Plessner, "Süfyân-üs-Sevrî", *İA*, XI, 83-86.

RECEP ÖZDİREK
ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

5. Tasavvuf. İlk dönem zâhid ve sūfîlerden olan Süfyân es-Sevrî'nin daha hayatta iken şöhreti geniş bir çevreye yayılmıştır. Kelâbâzî onu, ashtapan sonra sūfîlere ait bilgileri anlatan ve sūfîlerin vecd hallerinden bahseden önemli kimseler arasında sayar (*et-Ta'arruf*, s. 27). İmam Ca'fer es-Sâdık'ın yanı sıra Ebû Hâşim el-Küfî, İbrâhîm b. Edhem, Râbia el-Adeviyye, Ebû İshak el-Fezârî, Fudayl b. İyâz, Süfyân b. Uyeyne, Şeybân er-Râî, Yûsuf b. Esbât, Abdullah b. Mübârek, Hâtîm el-Esam, Abdullah el-Mehdî, Amr b. Kays el-Mülâî gibi sūfîlerle sohbet etmiştir. Ca'fer es-Sâdık'tan dünya ve nimetleriyle ilgili önemli nasihatler dinleyen Süfyân es-Sevrî rıyanın inceliklerini Ebû Hâşim el-Küfî'den öğrendiğini belirtir. Râbia el-Adeviyye ve İbrâhîm b. Edhem gibi sūfîler Süfyân es-Sevrî

rî'yi zamanının çoğunu hadis rivayetine harcaıy zühhd ve tasavvufu uzak kaldığı için uyarmışlardır.

Süfyân es-Sevrî'nin tasavvuf anlayışının üç esasa dayandığı söylenebilir: İnsan-Alâh ilişkisinde ihlâs ve samimiyetle ibadet, insan-dünya ilişkisinde zühhd, insan-toplum ilişkisinde iyi niyetli davranış. Diğer ilk sūfîler gibi o da amel ve ibadete büyük önem vermiş, fakat daha çok ameldeki ihlâs ve ibadetlerdeki haz üzerinde durmuştur. Şeriat hükümlerine uymanın önemine dikkat çekerek sözün amelle, amelin niyetle, niyetin sünnete uymakla doğru olacağını vurgulamıştır. Ona göre kişi için en faziletli şey kendini bilmesi (mârifetü'n-nefs), dinin sınırlarını koruması, bulunduğu makamdaki halini sağlamlaştırması, yasaklardan kaçınıp farzları yerine getirmesi ve bütün bunları ilim çerçevesinde yapmasıdır.

Kaynaklarda Süfyân es-Sevrî'den nakledilen sözlerden onun zühhd devri tasavvufunun temel kavramlarını güzel bir şekilde açıkladığı görülür. Takvâ, vera', tevekkül, rızâ, yakîn, zühhd, haramlardan sakınma, nefse karşı koyma, kalp temizliği ve kimseden bir şey istememe özellikle vurguladığı konulardır. Süfyân es-Sevrî'yi beş büyük müctehidden biri olarak kabul eden Attâr onun vera' ve takvâda en üst mertebeye ulaştığını söyler (*Tezkiretü'l-evliya*, s. 252). Süfyân'a göre amelde takvâ üzere olmak amelin kendisinden daha zordur. Takvâdan maksat zulümden uzak durmak ve azgınlıktan Allah'a sığınmaktır. Vera' kişinin vıcdanında iy birakın şeyi terketmesi, rızâ takdir edileni şükrederek kabul edilmesi, tevekkül kaderin hücumu karşısında gönlünün sakin olması, yakîn başına gelen her şeyin Hak'tan geldiğini bilmesidir. Yakîn kalbe ait fiillerden olup yakîni doğru olanın mârifeti de doğru olur.

Kendisi de yamalı yün abâ giymekle birlikte zâhidliğin abâ giymek ve kuru ekmeğe yemekten ibaret olmadığını vurgulayan Süfyân es-Sevrî'ye göre zühhd dünyaya gönlü bağlamamak, makam ve mevkiye meyletmemek, tamahkâr olmamaktır. Onun zühhd hayatında kendini bütünyle halktan tecrit etme diye bir anlayış yoktur. Nitekim vaktinin çoğunu ilim meclislerinde geçirmiş, çevresindekilere ilim öğrenmelerini, namazı cemaatle kılmalarını, hacca gitmelerini, cihada katılmalarını, nefsin isteklerine karşı koymayı ihmal etmemelerini tavsiye etmiştir. Ona göre âlim, zâhid, fakih, sūfî, mütevazî zengin ve haline şükreden fakir, insanların en değerlileridir. Süf-

yân, âriflerin cezasının zikri terketmek olduğunu belirtmiş, bu duruma düşmemeleri için sâliklere bedenlerinin selâmeti için dünya, ruhlarının selâmeti için âhiret işlerini ihmal etmemelerini, orta halli bir hayat sürüp yiyecek, içecek ve giyecekte ısrafa dalmamalarını, azgın ve zorba insanlara benzememelerini, arkadaşlık ettikleri insanların Allah'tan korkan ve emanete hıyanet etmeyen takvâ sahibi kişilerin olmasına özen göstermelerini önermiştir. Evzâî mezhebine müntesip Endülüslü fakih A'nâî, Süfyân'ın zühhd hakkındaki görüşlerini *Kitâbü Zühdi Süfyân es-Sevrî* adlı bir kitapta toplamıştır (Kâdî İyâz, II, 129). En meşhur öğrencilerinden Muâfâ b. İmrân'ın *Kitâbü'z-Zühhd* adlı eseri de Sevrî'nin görüşleri için en erken kaynak niteliğindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 492-495; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 42, 427; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 27, 102; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb: Kalplerin Azığı* (trc. Muharrem Tan), İstanbul 1999, I, 313; IV, 61, 102, 114, 164, 188, 264; Süleymî, *Tabakât*, s. 123; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 356; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, 51, 293-294, 344; II, 690; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 126, 201, 229, 428; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 129; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-sâfve*, III, 147-152; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 123, 134, 152, 241, 251-261, 424; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *'Avârîfü'l-ma'ârif* (Gazzâlî, *İhyâ'* [Beyrut], V içinde), s. 66, 253; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 373; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 50; a.mlf., *Menâkıbü'l-imâmi'a'zam Süfyân es-Sevrî*, Tanta 1413/1993, tür.yer.; Câmî, *Nefehât*, s. 31; Şarânî, *et-Tabakât*, I, 40-43; Münâvî, *el-Kevâkib* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire, ts. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye), I, 212-215; Zirikî, *el-A'lâm*, III, 105; Ma'sum Ali Şah, *Tarâîk*, II, 197-204; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, II, 98; Abdülhalîm Mahmûd, *Süfyân es-Sevrî: Emirü'l-mü'minîn fi'l-hadis*, Kahire 1970, s. 182-228; M. Ebû'l-Feth el-Beyânûnî, *el-İmâm Süfyân es-Sevrî: Hayâtühü'l-ilmîyye ve'l-'amelîyye*, Beyrut 1984, s. 106-107, 137-153; Reşat Öngören, "İbrâhîm b. Edhem", *DİA*, XXI, 294; Hülya Küçük – Semih Ceyhan, "Râbia el-Adeviyye", a.e., XXXIV, 381.

ABDURREZZAK TEK

SÜFYÂN b. UYEYNE

(سفيان بن عيينة)

Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne
b. Meymûn el-Hilâlî
(ö. 198/814)

**Tebeu't-tâbiîn neslinden
hadis âlimi ve hâfiz.**

Şâban 107'de (Aralık 725 – Ocak 726) Küfe'de doğdu. Hilâl b. Âmir b. Sa'saa oğullarına nisbetle Hilâlî diye anılır. İpekçilik ve ya kuyumculuk yapan babası yahut dede-

si Mekke ve Irak Valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin yanında çalışanlardandı. Hâlid azledilip yerine Yemen Valisi Yûsuf b. Ömer es-Sekafî tayin edilince (120/738) onun zulmünden kaçmak için veya kuyumculuk yaparken borçlanması sebebiyle Mekke'ye giderek oraya yerleşti. Babası dokuz çocuğunu da ilim tahsiline yönlendirdi. Diğer çocuklarından İmrân, İbrâhîm, Âdem ve Muhammed hadis rivayet etmişlerdir. Süfyân b. Uyeyne küçük yaşta hadis meclislerine katılmaya başladı. Hâfızası son derece kuvvetli güvenilir bir râvi olan İbn Uyeyne, öncelikle ileri yaşlardaki muhaddislerden faydalanmaya çalışarak onların rivayetlerinin kaybolmasını önledi. İbn Şihâb ez-Zührî'den gelen rivayetler konusunda İmam Mâlik ile birlikte en güvenilir kimse kabul edildi. Hicaz muhaddisi diye şöhret bulmakla birlikte Irak bölgesinde rivayet edilen hadisleri de çok iyi biliyordu. Seksen den fazla hocasının büyük çoğunluğu tâbiîn neslinden olup Amr b. Dînâr, Atâ b. Sâib, Hammâd b. Zeyd, Ma'mer b. Râşid, Abdülkerîm b. Mâlik el-Cezerî, Ebû İshak es-Sebîî, İbnü'l-Münkedir, İbnü'l-Mu'temir, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hişâm b. Urve, Humeyd et-Tavîl, İbn Ebû Leylâ ve İbn Muhaysin bunlardan bazılarıdır. Hocalarının pek çoğundan sadece kendisi rivayette bulundu. Hocalarından İbn Şihâb ez-Zührî onun zekâsını erken dönemde farkederek kendisiyle özel şekilde meşgul oldu. Bundan dolayı İbn Uyeyne, Zührî'nin hadislerini rivayet edenlerin en başta gelenidir. Süfyân es-Sevrî ile birlikte Süfyâneyn diye anılırdı. Hadis ehlinin hakîmi olarak tanınan ve 7000'den çok hadis rivayet eden İbn Uyeyne'nin zaman zaman tedlîs yaptığı iddiası (*Eİ²* [İng.], IX, 772) klasik kaynaklar tarafından teyit edilmemektedir. Onan hadis rivayet eden hocaları arasında A'meş, İbn Şihâb ez-Zührî, Şu'be b. Haccâc, İbn Cüreyc, Mis'ar b. Kidâm da vardır. Süfyân b. Uyeyne'nin önde gelen talebeleri içinde Buhârî'nin hocalarından Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdi, İbn Vehb, İmam Şâfiî, Abdürrezzâk es-San'ânî, İbn Sa'd, Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel, İbn Râhûye, Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Halîfe b. Hayyât, İbn Nümeyr gibi âlimlerin adı geçer.

İstanbul'un Mesleme tarafından kuşatılması sırasında Süfyân b. Uyeyne'nin orduda bulunduğu, şehrin önünde iken Vehb b. Husayre ile birlikte şehid düştüğü ve buraya gömülüp kabirlerinin gizlendiği nak-

ledilmekte ve İstanbul'da Yeraftı Camii'nde dehliz içerisinde kubbeli mahzen şeklinde bir makam ona izâfe edilmekteyse de klasik kaynaklarda Süfyân'ın 1 Receb 198'de (25 Şubat 814) Mekke'de vefat ettiği ve Harem-i şerif'e 1 km. mesafedeki Hacûn bölgesinde defnedildiği belirtilmektedir. Zâhid ve fakir bir âlim olduğu ve hiç evlenmediği kaydedilen Süfyân b. Uyeyne'nin bir gözünün görmediği ve yetmiş (veya seksen) defa haccettiği zikredilmektedir. Öğrenmenin sırasıyla dinleme, susma, amel etme ve öğrendiğini yayma süreçlerinden oluştuğunu söyleyen ve rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan İbn Uyeyne, her ne kadar müfessir ve fakih olarak kaydedilmekteyse de o esas itibarıyla bir muhaddis olup Şâfiî mezhebinin hadis rivayet silsilesinin önemli kişilerinden biridir. Vefatından bir yıl önce kendisinde ihtilâl vâki olduğu ve görme kabiliyetinin zayıfladığına dair Yahyâ b. Maîn'den nakledilen rivayeti Zehebî doğru bulmamıştır (Abdülganî ed-Dakr, s. 130-131).

Eserleri. 1. *Cüz'ü (fihî hadîsi) Süfyân b. 'Uyeyne*. Hüküm verme konusunda yirmi sekiz kaynaktan alınan elli hadisi ihtiva eden cüz kısa metinli fiilî ve kavfî, merfû ve mevkuf rivayetlerden meydana gelmektedir. Süfyân b. Uyeyne'nin *el-Câmî'* adlı başka bir hadis kitabının bulunduğu zikredilmektedir (nşr. Mes'ad b. Abdülhamîd es-Sa'denî, Tanta 1412/1992; nşr. Ahmed b. Abdurrahman es-Sûyân, Harc 1407/1987). 2. *Tefsîru Süfyân b. 'Uyeyne*. Muhâyirî, İbn Uyeyne'nin çeşitli âyetler hakkındaki tefsirlerini farklı kaynaklardan derleyerek bir araya getirmiştir (nşr. Ahmed Sâlih Muhâyirî, Riyad 1403/1983).

Süfyân b. Uyeyne'nin, İmam Mâlik'in *el-Muvaţta'*'ındaki mürsel ve münkatî' rivayetlerin başka tariklerle muttasıl olarak geldiğini ortaya koymak üzere *el-Muvaţta'* adında bir eser yazdığı da kaydedilmektedir. Dâvûdî'nin *Cevâbâtü'l-Kur'ân* ismiyle İbn Uyeyne'ye nisbet ettiği eser, muhtemelen Mukâtil b. Süleyman'ın Süfyân b. Uyeyne tarafından rivayet edilen *Kitâbü'l-Cevâbât fi'l-Kur'ân*'ıdır. Kevsec diye tanınan Ebû Ya'kûb İshak b. Mansûr el-Mervezî (ö. 251/865), onun fikhî görüşleriyle ilgili olarak Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye'ye yöneltilmiş soruları ve onların verdiği cevapları *Mesâ'ilü Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye* adlı eserinde derlemiştir. Habbâl'ın Süfyân b. Uyeyne'ye ait âlî hadisleri topladığı kaynaklarda belirtilmektedir.

Süfyân b. Uyeyne'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve rivayetleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Halîfe b. Hayyât ve İbn Beşkûvâl'in *Ahbabu İbn 'Uyeyne* adlı eserleriyle Ebû Abdullah İbn Mende'nin *'Avâlî İbn 'Uyeyne* adlı hadis cüzü (bk. İBN MENDE, Ebû Abdullah) bunlar arasındadır. Günümüzde Abdülganî ed-Dakr *Süfyân b. 'Uyeyne şeyhu süyûhi Mekke fi 'aşrih* (Dimaşk-Beyrut 1412/1992), İsmâ Muhammed el-Hâc Ali *Süfyân b. 'Uyeyne el-Hilâlî: Muḥaddişü'l-haremî'l-Mekkî* (Beyrut 1414/1994) ismiyle birer eser yayımlamışlardır. Hannân Saîd Ahmed Ömer *Merviyâtü Süfyân b. 'Uyeyne* adıyla yüksek lisans çalışması yapmış (1995, Kahire Üniversitesi Külliyyetü dâri'l-ulûm), Ahmed Sâlih Muhâyirî onun tefsirciliğini *Süfyân b. 'Uyeyne müfessiran* adlı yüksek lisans tezinde ele almıştır (1401, Câmîatü'l-Melik Suûd Külliyyetü't-terbiye). Bazı Şîî kaynakları, Ca'fer es-Sâdik'tan hadis rivayet ettiği gerekçesiyle İbn Uyeyne'yi eserlerinde zikretmişlerdir (*DMBİ*, IV, 351-352; *DMT*, IV, 482-483).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr* (nşr. M. Fleischhammer), Wiesbaden 1959, I, 149; a.mlf., *es-Sikât* (nşr. Seyyid Şerefeddin Ahmed), Beyrut 1395/1975, VI, 403-404; Mizî, *Teḥzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-197; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VIII, 454-474; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, I, 262-263; İbn Hacer, *Teḥzîbü't-Teḥzîb*, IV, 104-107; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirin*, I, 190-192; *Keşfü'z-zunûn*, I, 469; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, I, 387; Ahmed Sâlih Muhâyirî, *Tefsîru Süfyân b. 'Uyeyne*, Riyad 1403/1983, s. 115-188; Mustafa Bilgin, *Tefsirde Mu'tezile Ekolü* (doktora tezi, 1991), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 61; Abdülganî ed-Dakr, *Süfyân b. 'Uyeyne*, Dimaşk-Beyrut 1412/1992; Mu'cemü'l-maḥṭûṭâtü'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânâṭûli (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], I, 561; Fâtima Abbas Abdurrahman – Mehâ Ahmed Allâm, *Delîlü'r-resâ'ilü'l-mâcistir ve'd-duktûrâ elletî nûḫişet fi Külliyyeti dâri'l-'ulûm münzû 'âm 1950 ve ḥaṭṭâ nihâyeti fibrâ-yir* 1997, Kahire 1418/1997, s. 61; Hikmet Beşir Yâsîn, *İstidrâkât 'alâ Târîhi't-türâsi'l-'Arabî*, Cidde 1422, II, 89-90; A. Kadir Evgin, "Süfyân b. Uyeyne (107-198/725-813) ve Hadis Cüz'ü", *Din-bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, III/3 (2003), s. 69-107; Susan A. Sectorsky, "Sufyan b. 'Uyayna", *Eİ²* (İng.), IX, 772; "İbn 'Uyeyne", *DMBİ*, IV, 351-352; "Tefsîrü'l-Hilâlî", *DMT*, IV, 482-483.

İBRAHİM HATİBOĞLU

SÜFYÂNİLER

(السفيانيون)

Emevî hânedanının
Ebû Süfyân'ın soyundan gelen
ilk üç halifesinin
mensup olduğu kolu
(bk. EMEVİLER).